

Шкільна бібліотека

Вальтер Скотт

Айвенго

Роман

Харків
«Фоліо»
2017

РОЗДІЛ I

Розмова йшла о тій годині,
Коли стада женуть з полів
І з рохканням та виском свині,
Наївшись, тупають у хлів.

Поп. «Одіссея»

У тій чудовій місцині веселої Англії, де котить свої води річка Дон, у давнину простягався безкрайній ліс, що вкривав більшу частину мальовничих пагорбів та долин між Шефільдом і славетним містом Донкастер. Рештки цього пралісу і нині можна побачити довкола дворянських маєтків Вентворт і Ворнкліф-парк, а ще неподалік від Ротергема. Тут нібито жив колись славнозвісний уонтлейський дракон; тут точилися запеклі бої за часів війни Білої і Червоної троянди; і тут-таки у давні часи збиралися ті шляхетні розбійники, чиї діяння уславлені в англійських піснях. Це головне місце подій нашої оповіді; що ж до часу — описані в ній події відбувалися наприкінці царювання Річарда I, коли його зневірений народ, що зазнавав жорстоких гноблень з боку вельмож, майже перестав сподіватися на повернення короля з довгого полону. Дворяни, наділені необмеженою владою за часів Стефана, проте змушені коритися настановам поміркованого Генріха II, тепер вдалися до колишнього свавілля; попри слабкі спроби англійської державної ради прикликати їх до покори, вони укріплювали свої замки, збільшували свої війська, тримали увесь довколишній люд у ярмі васальної залежності; кожен дворянин прагнув стати на чолі такого війська, яке дало б йому змогу відігравати помітну роль у грізних подіях, що наближались.

Вельми непевним стало за тих часів становище дрібномаєтних дворян, або, як їх тоді називали, френклінів, котрі, згідно з писаними і неписаними англійськими законами, не повинні були коритися тиранії великих феодалів. Якщо френкліни — як це здебільшого й траплялося — віддавали себе під владу одного з могутніх феодалів свого краю, або входили у його почет, або ж зобов'язувалися за угодами про обопільну підтримку і захист супроводжувати свого володаря в його військових походах, тоді таке їхнє становище на якийсь час забезпечувало їм спокійне життя; проте в цьому разі вони мали відмовитися від особистої свободи, що дорого серцю кожного справжнього англійця, наражаючись на небезпеку потрапити в залежність від ризикованих задумів свого марнославного вельможі. З іншого боку, родовиті барони, маючи надто великі й різноманітні можливості для утисків і гноблень, завжди могли знайти привід для того, щоб пригнічувати, цькувати і зрештою розорити будь-кого зі своїх слабших сусідів, якби той спробував не визнати їхньої влади і жити на власний розсуд, гадаючи, що мирна поведінка і ревне дотримання законів країни вбереже його від небезпеки.

Завоювання Англії норманським герцогом Вільгельмом неабияк зміцнило владу дворян і погіршило становище простого люду. Чотирьом поколінням не вдалося змішати кров давніх ворогів — норманів і англосаксів — або поєднати спільною мовою та взаємними інтересами два непримиренні народи, один з яких все ще втішався зі своєї перемоги, а другий страждав від наслідків свого підкорення. Після битви при Гастінгсі влада повністю зосередилася в руках норманських вельмож, а їм, як запевняють історики, не була властива помірність у їхніх забаганках. Майже всі до одного саксонські принци і саксонська шляхта були або винищені, або вигнані зі своїх володінь; небагато лишилося і дрібномаєтних дворян, що зберігали за собою землі батьків. Королі вдавалися до будь-яких законних і незаконних способів, щоб послабити ту частину населення, яка плекала одвічну ненависть до загарбників. Усі правителі норманського походження віддавали очевидну перевагу своїм землякам; мисливські закони та інші правила, відсутні у не такому строгому і більш людяному саксонському кодексі, гнітили переможених, обтяжуючи і без того важкий тягар феодального гноблення.

При дворі і в замках могутніх вельмож, які прагнули наслідувати звичаї королівського двору, розмовляли лише нормано-французькою мовою; цією мовою велося і судочинство скрізь, де існувало правосуддя. Коротко кажучи, французька мова була ознакою благородства, шляхетності і навіть самого правосуддя, в той час як незрівнянно більш мужня і виразна англосаксонська належала селянам і слугам, які іншої мови не знали.

Проте необхідність спілкування між землевласниками і пригнобленим людом, який працював на їхній землі, привела до поступового утворення суміші французької мови з англосаксонською; розмовляючи цією говіркою, вони могли порозумітися. Так врешті-решт зародилася сучасна англійська мова, що являє собою вдалу суміш мови переможців з діалектом переможених; а відтоді вона ще й збагатилася запозиченнями з класичних і так званих південноєвропейських мов.

Я визнав за необхідне надати читачеві ці відомості, щоб нагадати йому про те, що, хоча історія англосаксонського народу після правління Вільгельма II не зазнала визначних подій, війн або державних переворотів, нанесені завоюванням рани не загоїлися до часів Едуарда III. Національні розбіжності між англосаксами та їхніми завойовниками були надто великі; спогади про давнину і роздуми про сьогодення ятрили ці рани і поглиблювали прірву, що розділяла нащадків переможців-норманів і пригноблених саксів.

Сонце сідало над однією з порослих пишною травою просік лісу, про який уже йшла мова на початку цього розділу. Безліч гіллястих, з кряжистими стовбурами і широко розпростертими вітами дубів, які, можливо, бачили на своєму віку славетні походи давньоримських військ, здіймали свої могутні руки над пухнастим килимом розкішної зеленої трави. Де-не-де серед дубів траплялися бук, гостролист і підлісок із чагарнику, в густій парості якого губилися тьмяні промені вечірнього сонця; подекуди дерева рідшали, утворюючи довгі стрімкі провалля в гущавині, що чарують погляд і збуджують уяву згадкою про таємниці глухої діброви. Пурпурові промені вечірнього сонця, торуючи собі шлях у верховітті, то кидали тьмяні тремтливі відблиски на поламані гілки і вкриті мохом стовбури, то

сліпучими плямами ковзали по траві. Велика галявина посеред цієї просіки, певно, колись була святилищем друїдів. На ній височів пагорб такої правильної форми, що його, без сумніву, могли звести лише людські руки; на вершині збереглося коло з великих валунів. Сім каменів стояли сторч, інші були повалені долу якимось ревним прибічником християнства і лежали неподалік від старого місця та нижче по схилі пагорба. Лише один велетенський камінь скотився до самого підніжжя і перешкоджав течії малого джерельця, що ледь чутно дзюркотило в тиші.

У цей спокійний пейзаж вносили деяке пожвавлення двоє чоловіків; судячи з їхнього одягу та зовнішності, вони належали до простолюду, що в ті давні часи заселяв лісову місцину західного Йоркширу. Старший був похмурий і навіть лютий на вигляд чоловік. Його вбрання складалося з однієї шкіряної куртки, зшитої з дубленої шкіри невідомого звіра; старе хутро так зносилося, що поодинокі вцілілі клапти не давали змоги вгадати, якому звіру вони колись належали. Ця допотопна одежа вкривала свого хазяїна від шиї до колін і вочевидь правила йому за всі інші частини звичайного одягу. Комір був такий широкий, що куртка вдягалася через голову, на кшталт наших сорочок або древньої кольчуги. Аби куртка щільніше прилягала до тіла, її перетягував широчезний шкіряний пасок з мідною застібкою. До паска з одного боку була причеплена торбина, з другого — баранячий ріг із сопілкою. За паском стирчав довгий широкий ніж з роговим руків'ям; саме такі ножі виробляли у тих краях, і вже тоді їх називали шепфільдськими. Взуття цього чоловіка нагадувало сандалії з ремнями із ведмежої шкіри; тонші і вужчі ремні обвивали литки, залишаючи коліна оголеними, як то ведеться в шотландців. На голові не було ніякого покриву, окрім густої кучми розпатланого волосся, вицвілого від сонця; воно мало темно-рудий, наче іржавий відтінок і відрізнялося від русявої пишної бороди, що виблискувала бурштином. Нам залишилося описати ще одну рису його зовнішності, до того ж вона така визначна, що оминати її не можна: це було мідне кільце, подібне до собачого нашійника, наглухо запаяне на його шиї. Досить широке, щоб не перешкоджати диханню, воно було водночас таким вузьким, що зняти його можна було, хіба що розпилявши

навпіл. На цьому чудернацькому комірі було написано саксонськими літерами: «Гурт, син Беовульфа, від народження раб Седріка Ротервудського».

Біля свинопаса (саме таким було заняття Гурта) сидів чоловік, на вигляд років на десять молодший за нього. Його вбрання нагадувало свинопасове, проте було трохи дивним, хоч і зшили його з ліпшої матерії. Куртка була пофарбована в ядучо-пурпурний колір і вкрита якимось недоладним строкатим візерунком. Зверху був накинутий надміру широкий і куций плащ з дуже брудного малинового сукна, оторочений яскравою жовтою облямівкою. Власник плаща міг перекинути його з одного плеча на друге, а то й загорнутися в нього з ніг до голови, і тоді його постає зовсім губилася в химерних складках. На руках у чоловіка були срібні браслети, на шиї — срібний нашійник з написом: «Вамба, син Бовдура, раб Седріка Ротервудського». Його взуття було таким самим, як у приятеля, але замість переплєтених ремінців ноги вкривало щось на зразок гетр, з яких одна була червона, а друга жовта. До капелюха були підвішені дзвіночки, за розміром не більші від тих, які прив'язують мисливським соколам; вони дзеленчали щоразу, як він повертав голову, а що він жодної хвили не сидів спокійно, то дзеленчання не змовкало ні на мить. Цупкі шкіряні криси цього капелюха були з верхнього краю вирізані зубцями і подірявлені наскрізь, через що капелюх був подібний до корони пера; зсередини до крисів була пришита довга торбина, ріжок якої звисав на одне плече, нагадуючи старовинний нічний ковпак, трикутне решето або головний убір гусара наших часів. Побачивши цей капелюх із дзвониками, його форму і пришелепувату, проте водночас хитру мармизу Вамби, ви б одразу зрозуміли, що це один із тих домашніх клоунів або блазнів, яких багатії тримали вдома заради втіхи, щоб розвіяти нудьгу, викликану сидінням у чотирьох стінах.

Як і його приятель, він носив на паску торбину, проте ні рога, ні ножа не мав — певно, вважалося, що він належить до тих людей, яким не слід давати в руки будь-яку зброю. Натомість він був озброєний дерев'яною шпагою на зразок тієї, з якою викаблучується арлекін на сучасній сцені.